

Міністерство освіти і науки України
Державний вищий навчальний заклад
«Донбаський державний педагогічний університет»
Кафедра технологій корекційної та інклюзивної освіти

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ
ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ЗАНЯТЬ З СОЦІАЛЬНО-ПОБУТОВОГО
ОРІЄНТУВАННЯ

(РОЗДІЛ «КУЛЬТУРА ПОВЕДІНКИ»)

Затверджено до друку Вченою Радою Державного вищого навчального закладу «Донбаський державний педагогічний університет» (Протокол № _1 від 9.10.2014)

Укладач: **Гіренко Н.А.** – доцент кафедри технологій корекційної та інклюзивної освіти, канд. пед.наук.

Рецензенти: **Мамічева О.В.** – завідувач кафедри логопедії та спеціальної психології, доктор психологічних наук, професор.

Шайда Н.П. – завідувач кафедри загальної психології ДДПУ, кандидат психологічних наук, доцент.

Гіренко Н.А.

Методичні вказівки до організації занять з соціально-побутового орієнтування (розділ «Культура поведінки») для вчителів допоміжних шкіл та студентів дефектологічних факультетів за спеціальністю 6.010100 «Дефектологія». – Слов'янськ, 2014. - ___ с.

Методичні вказівки укладено на основі розділу «Культура поведінки» навчальної програми з «Соціально-побутового орієнтування» (2009 р.) для допоміжних шкіл. В посібнику розкривається зміст навчального матеріалу з даного розділу з 5 по 10 класи: виділені теми уроків, практичні роботи учнів, основні вимоги до знань і вмінь учнів, а також теоретичні матеріали, що допоможуть вчителю при підготовці до занять з окремих тем курсу.

ЗМІСТ

Вступ	4
Розділ І. Завдання вивчення розділу «Культура поведінки» в курсі соціально-побутового орієнтування в допоміжній школі.....	7
1.1. Завдання курсу соціально-побутового орієнтування в допоміжній школі.....	7
1.2. Значення соціальної адаптації старшокласників допоміжної школи для їх самовизначення у сучасному суспільстві.....	10
1.4. Формування навичок культури поведінки у дітей з вадами в процесі навчання соціально-побутового орієнтування в допоміжній школі.....	12
Розділ ІІ. Зміст навчального матеріалу з розділу «Культура поведінки» в курсі СПО:.....	19
- П'ятий клас	19
- Шостий клас	22
- Сьомий клас	26
- Восьмий клас	30
- Дев'ятий клас	36
- Десятий клас	40
Розділ ІІІ. Практичні заняття з розділу «Культура поведінки» в курсі СПО.....	45
Література.....	60
Програма з розділу «Культура поведінки» в курсі СПО.....	63

ВСТУП

Проблема розвитку особистості підлітка, формування його морально-естетичної сфери є одним з центральних завдань педагогічної науки. Зусилля педагогів в сучасних умовах спрямовані на пошук результативних технологій, що дозволяють випускнику школи засвоїти суму знань та навичок морально стійкої та зрілої людини, яка спроможна адаптуватися у соціумі.

В значній мірі проблема соціалізації та подальшої адаптації особистості відноситься до категорії школярів, що мають вади психофізичного розвитку. Наявність розумової відсталості у даної категорії учнів, значно утруднює вирішення завдань забезпечення соціально-нормативної поведінки, підвищує вірогідність соціальних відхилень в індивідуальній поведінці особистості.

Опанування дитиною ухвалених у суспільстві норм і правил відбувається через її соціалізацію, у межах якої засвоюються правила, уміння, стереотипи, настанови, прийняті в суспільстві форми поведінки та спілкування.

Позитивна соціалізація забезпечує успішну інтеграцію індивіда в суспільство, активне пристосування (адаптацію) його до умов соціального середовища. Рівень соціальної адаптації залежить від цілей, специфіки навколишнього середовища та можливостей індивідуума. Оптимальний результат передбачає сформованість самосвідомості та самоконтролю, оволодіння рольовою поведінкою, умінням установлювати адекватні зв'язки з оточенням, набувати навичок самообслуговування.

На сучасному етапі розвитку України вдосконалення спеціальної освіти пов'язане з новим розумінням особистісного розвитку дітей з особливими потребами, з новим ставленням суспільства до їхньої соціалізації та інтеграції в суспільство. Розуміння компенсації та корекції, соціальної адаптації розглядається як розвиток збереженого чуттєвого сприймання, формування

нових механізмів пізнання та опанування знаннями, взаємодії з дорослими, мовленнєвої та комунікативної діяльності, рухової активності, стимулювання позитивних емоцій.

Одне із центральних місць у розв'язанні проблеми соціальної адаптації дітей з особливими потребами в навчанні посідають уроки соціально-побутового орієнтування. Ефективність підготовки розумово відсталих учнів до господарсько-побутової праці забезпечує вся система корекційно-виховної роботи в сучасній допоміжній школі.

Сучасні наукові дослідження свідчать про те, що складності, яких зазнають розумово відстали учні під час засвоєння знань та умінь із господарчо-побутової діяльності, спричиняються особливостями їхнього психофізичного розвитку та недоліками методичного характеру.

На недостатню соціально-побутову підготовку розумово відсталих учнів вказували у своїх працях В.Бондар [4], І.Єременко [4], Л. Дробот [12], Коноплянская С.Ю. [14], А.Раку [28], В.Синьов [32], О.Хохліна [37]. Вони наголошували на тому, що порушення розвитку пізнавальної діяльності й емоційно-вольової сфери ускладнює формування в розумово відсталих дітей зміст морально-етичних цінностей, проте не змінює загальної соціальної спрямованості виховного процесу в допоміжній школі.

Виховання цих дітей ґрунтується на тому, що водночас з вадою виникають і компенсаторні можливості для подолання її наслідків. Учені вказують на те, що ці можливості мають використовуватися як рушійна сила.

Високо оцінюючи наукове і практичне значення досліджень з проблеми формування в розумово відсталих учнів морально-етичних цінностей, треба зазначити, що ця проблема переважно вивчалася в позакласній роботі та в процесі вивчення окремих предметів навчального плану (література, образотворче мистецтво, трудове навчання). Проте, недостатньо ефективно для формування в учнів морально-етичних норм поведінки використовувалися

заняття з соціально-побутового орієнтування в ході яких учням доводиться розв'язувати такі завдання як: засвоєння знань, вмінь та навичок культури спілкування, розвиток мовлення, підготовка до самостійного життя та праці. Це пояснювало труднощі та проблеми, які виникали у подальшій соціалізації випускників.

Вирішення питань підготовки школярів із вадами розумового розвитку тісно пов'язане зі становленням у них інтересу до життєвих ситуацій, які необхідно опанувати для успішної інтеграції їх в соціум. Включення дітей та підлітків з вадами розумового розвитку в соціальне середовище, успішне функціонування їх в умовах іншого оточення неможливе без попереднього спеціального корекційно-виховного впливу.

Предмет соціально-побутове орієнтування у сучасній допоміжній школі розглядається як інтегрований курс, що охоплює різні розділи: особиста гігієна, житло, транспорт, торгівля, сім'я тощо. Під час його вивчення у учнів не тільки розвиваються цілісні знання про основи життєдіяльності людини, удосконалюються життєво необхідні в майбутньому уміння та навички користуватися ними у повсякденному житті, а й формуються морально-етичні норми поведінки у суспільстві.

На нашу думку вирішення питань підготовки дітей з вадами розумового розвитку до самостійного життя, тісно пов'язане з розвитком у підлітків інтересу до життєвих ситуацій, які необхідно засвоїти для полегшення спонтанного входження їх у сучасний соціальний простір.

Розділ І.

Завдання вивчення розділу «Культура поведінки» в курсі соціально-побутового орієнтування в допоміжній школі

1.1. Завдання курсу соціально-побутового орієнтування в допоміжній школі

Соціально-побутове орієнтування, як предмет навчання, спрямований на практичну підготовку учнів допоміжної школи до самостійного життя і праці, на формування в них знань і умінь, які сприяють соціальній адаптації і підвищенню рівня загального розвитку учнів.

Соціально-побутове орієнтування – це визначення мети та шляхів якими треба йти у повсякденному житті та будувати відношення у суспільстві. Проте на жаль, соціальне середовище, його еталони та пріоритети з часом можуть змінюватися. Це вимагає від людини необхідності змінювати свої стереотипи поведінки, мислення, сприйняття, ціннісні орієнтири. Особистість повинна оволодіти вмінням адекватно реагувати на зміни в соціальному просторі, виробляти нові, доцільні для відповідної ситуації форми поведінки.

Побут – це устрій повсякденного життя людини, що задовольняє матеріальні потреби та засвоєння духовних благ і відображає рівень суспільних відносин, культури життя, впливає на формування особистості. *Орієнтування* – форми та засоби ознайомлення з навколишніми предметами і суспільством з метою покращення соціально-психологічної та соціально-побутової адаптації дітей, які мають обмежені можливості життєдіяльності.

Завданнями соціально-побутового орієнтування є формування навичок життєвої та соціальної компетентності. Це виконання норм і правил культурної поведінки в суспільстві, родині, дружніх стосунках. Вирішення життєво

необхідних побутових питань: догляд за житлом, одягом, харчування, лікування. Формування навичок соціальної компетентності здійснюється в процесі оволодіння елементами правової культури. Моделювання особистісних компетентностей закладені у формуванні здорового способу життя, організації та проведенні змістовного дозвілля.

На заняттях СПО у дітей систематично формуються і вдосконалюються необхідні навички самообслуговування, ведення домашнього господарства, орієнтування в навколишній дійсності. Учні знайомлять з тими підприємствами й установами, куди вони звернуться для вирішення різних життєво необхідних питань. Велике значення має вивчення розділу з формування вмінь користуватися послугами підприємств служби побуту, торгівлі, транспорту, медичної допомоги. Окрім вирішення побутових питань заняття із соціально-побутового орієнтування сприяють виробленню навичок спілкування з людьми, засвоєнню морально-етичних норм поведінки.

Метою курсу соціально-побутового орієнтування є практична підготовка дітей з вадами розумового розвитку до самостійного життя та праці, на формування у них знань та вмінь, що забезпечують їх адаптацію у сучасному суспільстві.

Саме компетентнісний підхід до вивчення курсу соціально-побутового орієнтування забезпечує підготовку школярів до свідомого і самостійного розв'язання різноманітних життєвих ситуацій.

Проблема готовності учнів до діяльності, у тому числі й трудової, займала важливе місце в дослідженнях М.І.Дьяченко, Л.А.Кондибовича, А.Г.Ковальова, Н.Д.Левітова, К.К.Платонова, В.В.Серікова, А.А.Смирнова, С.Л.Рубінштейн, Д.Н.Узнадзе, які вважали, що від рівня готовності залежить успіх включення підлітків у самостійне життя й трудову діяльність.

Вони відзначали, що випускники допоміжних шкіл зазнають значних труднощів при необхідності самостійно орієнтуватися в трудовому завданні,

використовувати наявні знання й уміння на практиці, брати участь у колективній праці. Зокрема, С.Ю.Конопляста відзначає, що слабка практична підготовленість збільшується недостатньою морально-психологічною готовністю випускників до сучасного життя й праці [14].

Наукові доробки свідчать про те, що психолого-фізіологічні особливості дітей допоміжної школи утрудняють їхню готовність до господарсько-побутової праці й адаптацію в суспільстві.

Вчені-дефектологи (О.К.Агавелян, В.І.Бондар, В.Ю.Карвялис, Г.М.Мерсіянова, К.М.Турчинська) у своїх працях розглядають проблему трудової адаптації розумово відсталих учнів, підвищення рівня їхньої підготовки до самостійного життя. Автори доводять, що проблема підвищення рівня підготовки й включення до самостійного життя складна й залежить від багатьох факторів. Дослідники підкреслюють, що рівень соціальної й трудової адаптації розумово відсталих підлітків більш низький у порівнянні з випускниками масової школи.

Заняття з соціально-побутового орієнтування впливають на розвиток особистості школяра з вадами розумового розвитку, його соціально-побутову адаптацію в суспільстві. Учні допоміжної школи одержують знання про різноманітні сфери життя й діяльності людини, здобувають практичні вміння, які дозволяють їм адаптуватися в побуті (К.М.Турчинська, Н.П.Долгобородова, Н.А.Лялін). На всіх етапах уроку СПО в учнів розвивається рухова сфера, формуються позитивні якості особистості учня.

У процесі знайомства з об'єктом, плануванні, оцінкою якості роботи у школярів формується, розвивається й коригується розумова діяльність (Л.С.Дробот, Г.М.Мерсіянова, Н.П.Іллащук [21]). На уроках СПО дітей вчать знаходити вихід з різних життєвих ситуацій, привчають виконувати правила особистої гігієни, розпорядженню своїм бюджетом, виховують культуру спілкування в суспільстві, що дозволяє адаптуватися школярам у соціумі.

1.2. Значення соціальної адаптації старшокласників допоміжної школи для їх самовизначення у сучасному суспільстві

Повноцінна соціальна адаптація розумово відсталих підлітків неможлива без формування системи їхньої моральної свідомості щодо соціальної поведінки, яка здійснюється в процесі морального виховання особистості. Наявність інтелектуального дефекту істотно ускладнює рішення задачі забезпечення соціально-нормативного функціонування, підвищує ймовірність моральних відхилень в індивідуальній поведінці особистості.

Найбільш переконливим у вирішенні даної проблеми є багаторічний досвід роботи допоміжних шкіл, що свідчить про успішне включення їх випускників у трудове життя суспільства, про дотримання ними культурно-етичних норм соціального гуртожитку, про сформовану у них систему правильного ставлення до оточуючих.

Вітчизняна дефектологія методологічно виходить з положення про те, що моральні якості особистості є продуктом впливу зовнішніх, у тому числі і педагогічних факторів, що діють на людину в онтогенезі. Тому соціальна поведінка випускника допоміжної школи визначається якістю виховної роботи протягом усіх років навчання. В той же час визначаються труднощі та певна методична своєрідність вирішення задач виховання соціально-нормативної поведінки учнів допоміжної школи, що обумовлена недостатністю пізнавального й емоційно-вольового розвитку розумово відсталих дітей, який відбувається на біологічно неповноцінній основі.

Аномальне функціонування нервово-психічних процесів підсилює можливість впливу біологічних факторів розвитку людини на її поведінку. Психіатричні дослідження дозволили прийти висновку, що «чим вище дисгармонія в розвитку біологічних начал у людини, тим сильніше вплив природного на формування суспільно обумовленого в особистості. Врахування

впливу біологічних факторів на формування особистості дозволяє підсилити увагу до пошуку різноманітних компенсаторно-корекційних засобів у соціальному вихованні розумово відсталих школярів.

Порушення пізнавального розвитку розумово відсталої дитини значно ускладнюють правильне самостійне узагальнення дитиною тих поведінкових дій, що повинні трансформуватися в переконання, які регулюють поведінку. Між тим в процесі виховання учнів з вадами інтелектуального розвитку робота з формування суспільних цінностей поєднується із специфічною корекційною роботою, спрямованою на виправлення тих недоліків характеру і поведінки, що виникли в результаті неправильного попереднього виховання або недосконалого життєвого досвіду.

Недостатність мови і мислення, порушення емоційно-вольової сфери, знижена самостійність, моторна недосконалість розумово відсталої дитини приводять до того, що з одного боку оточуючі його жаліють, з іншого – глузують з нього. Все це призводить до прояву негативних рис характеру, які виступають як псевдокомпенсаторні утворення в психіці дитини. У зв'язку з цим прогноз соціальної адаптації розумово відсталих дітей менш сприятливий. Однак спеціальні корекційні вправи психолого-педагогічного впливу дозволяють сподіватися на позитивний результат.

Розумово відсталим дітям властиві такі певні дефекти розвитку емоційно-вольової сфери, які виявляються в особливостях не тільки пізнавальної діяльності, а й у поведінці. Їм властиві слабкість вольових зусиль у навчанні і в поведінці, невміння долати труднощі, здійснювати самоконтроль, зниження самокритичності, недостатня диференційованість та неадекватність почуттів і емоцій. В характері розумово відсталих переважають негативні риси, в них загальмований розвиток таких почуттів як совість, почуття обов'язку та відповідальності.

Своєрідність розвитку розумово відсталих дітей, ускладнює процес виховання у них соціально-нормативної поведінки, але весь комплекс навчально-виховного процесу допоміжної школи створює умови для засвоєння і дотримання учнями моральних норм поведінки. Спеціальні дослідження показують, що в результаті педагогічної роботи, старшокласники навчаються правильно оцінювати факти та події суспільного життя, виявляють адекватне ставлення до різних соціальних явищ, правильно аргументуючи власні спостереження.

1.3. Формування навичок культури поведінки у дітей з вадами в процесі навчання соціально-побутового орієнтування в допоміжній школі

Проблема формування в розумово відсталих учнів морально-етичних норм поведінки є важливою й водночас складною. Складність цієї проблеми полягає в тому, що крім недорозвитку складних форм пізнавальної діяльності, учням притаманні порушення особистісних якостей та емоційно-вольової сфери. Своєрідно у цієї категорії школярів формуються стійкі психічні процеси, які визначають їх дії, вчинки, поведінку в цілому. Такі риси характеру, як чесність, правдивість, дисциплінованість, активність, чуйність, працьовитість, старанність та ін. дозрівають у розумово відсталих дітей повільно й не досягають рівнів розвитку цих якостей порівняно з дітьми зі збереженим інтелектом.

Між тим автори вказують на те, що навички культури поведінки вдосконалюють особистість і полегшують адаптацію розумово відсталої дитини в соціальній сфері [21].

І.Д.Бех [3], Г.С.Костюк [16] та інші дослідники доводять, що в засвоєнні моральних норм має значення емоційне переживання дитини. У дотриманні та виконанні їх також важливу роль мають оцінка самого індивіда і суспільна

думка, що є основою порівняння своєї поведінки з прийнятою в суспільстві нормою [4].

А.А.Дорохов зазначав: «Виховання навичок культури поведінки починається в родині. Удома вони знайомляться з елементарними правилами культурної поведінки. У школі аномальні діти пізнають нові правила, учаться виконувати їх без постійного контролю зовні» [11, с. 22]

Л.С.Дробот [12], Т.І.Пороцька [26] вказують на те, що в допоміжній школі нерідко зустрічаються розумово відсталі школярі, які ігнорують правила культурної поведінки. Автори за, що означає одна з причин полягає в тому, що діти просто не знають деякі правила й батьки не навчили їх дотримуватися елементарних правил пристойності.

С.Ю.Конопляста [14] вважає, що вихованням культури поведінки потрібно займатися тільки систематично й планомірно, постійно ускладнюючи правила, якими повинні опанувати діти, - якщо братися за це час від часу, ніякої користі не буде.

Т.І.Пороцька відзначає, що формування навичок культури поведінки в розумово відсталих школярів здійснюється набагато повільніше в порівнянні з їх нормально розвиненими однолітками. Більшість із них приходять у допоміжну школу, не вміючи дотримуватися елементарних правил поведінки. Пасивність пізнавальної діяльності призводить до відставання їхнього естетичного сприйняття від норми. Такі діти внаслідок інтелектуального й емоційного недорозвинення спочатку сприймають лише елементарні прояви прекрасного. Авторка стверджує, що педагоги й учні повинні стежити за собою, за своїм зовнішнім виглядом. Це формує в розумово відсталих школярів навички самоконтролю.

О.В.Мамічева у своїй роботі «Психологічна готовність учнів допоміжної школи до саморегуляторної діяльності в побуті» вказує, що сучасний етап розвитку суспільства ставить перед народною освітою завдання підвищення

уваги до вихованців і розвитку особистості. У допоміжній школі ці проблеми вирішуються в єдності зі спеціальним корегуванням дефектів пізнавальної діяльності розумово відсталої дитини. Особливу увагу автор приділяє трудовій, соціальній, психологічній адаптації й реабілітації розумово відсталих дітей у самостійному житті.

Навички культурної поведінки виховуються в години навчальної й фізичної праці, дозвілля й виконання режимних моментів, спеціально організованої ситуації. Виховання культури поведінки на кожному уроці здійснюється за принципом концентричності. Однак це не просте повторення, а послідовні ступені формування цих якостей, своєрідність яких обумовлена рівністю знань дитини, зрілістю її соціальних потреб і її вікових особливостей. Важлива вимога - поступовість у формуванні відповідних знань, умінь і навичок і максимальної концентрації матеріалу й ситуацій, на основі яких формується культура поведінки учнів. Успішне здійснення завдань можливе тільки за умови, коли кожне правило поведінки не тільки пояснюється, а й практично засвоюється (Е.Д.Мікуліна, І.Д.Пік, Н.А.Лялин).

Для корекції порушень розвитку особистості учнів з інтелектуальними порушеннями потрібні специфічна організація життя, практика моральної поведінки, створення соціальних мотивів практичної діяльності на основі правильної взаємодії в колективі учнів і дорослих.

Виховання культури поведінки жадає від педагога творчого підходу, щоденної турботи. Разом з тим, потрібно мати на увазі, що навіть при систематичній роботі з дітьми стійкі результати проявляються не відразу. І це природно: формування міцних умінь і навичок вимагають часу, наполегливості й творчості педагога.

Організація навчально-виховного процесу і втілення в життя завдань формування соціально зрілої людини в умовах допоміжної школи вимагає

визначення спеціальних шляхів розумового, морального, трудового, фізичного та естетичного виховання розумово відсталих учнів.

Проблемою виховання розумово відсталих дітей займалися І.Д.Бех, Л.С.Виготський, А.М.Висоцька, О.М.Граборов, Г.М.Дульнєв, В.М.Синьов та ін. Критикуючи «теорію моральної дефективності» Л.Виготський підкреслював, що неправильна поведінка розумово відсталих дітей, їх «антисоціальність» є наслідком несприятливих умов виховання, вторинним дефектом, і тому завдання полягає в забезпеченні тісного зв'язку виховної роботи з загальними основами громадського виховання [9].

О.Граборов вважав, що завдання виховання полягає в тому, щоб довести розумово відсталих дітей до максимально високого рівня розумового і морального розвитку, щоб вони могли стати корисними громадянами своєї Країни.

Дослідження А.М.Висоцької дозволили прийти висновку, що «Висновки та оцінювання особистісних якостей учнів, а відповідно й стан їхньої вихованості мають здійснюватися протягом усіх років перебування у школі. Це дасть змогу педагогові конкретизувати цілі, стратегію і тактику вихованої роботи з класом, диференційовано підійти до учнів з різними рівнями вихованості, забезпечити індивідуальний підхід до кожного, а також співвідносити проміжний результат із зафіксованим і передбачити віддалений наслідок своєї роботи» [8, С. 11].

Підготовка учнів допоміжної школи до самостійного життя передбачає не лише розуміння школярами вимог до морального вигляду сучасної людини, а й засвоїти їх таким чином, щоб вони стали нормою поведінки дітей.

В.М.Синьов звертав увагу педагогів на те, що розв'язання проблеми формування й розвитку позитивних рис особистості та навичок правильної поведінки в учнів допоміжної школи можливе лише за умов урахування й

подолання дефектів розвитку їх волі і характеру, врахування відхилень поведінки кожного окремого школяра [32].

Говорячи про культуру поведінки, треба мати на увазі формування у школярів таких якостей, як охайність, ввічливість, стриманість, бережливість, скромність. Педагог-дефектолог повинен не лише формувати навички культурної поведінки у кожного учня, а спочатку усунути, або зменшити властиві їм негативні риси, створити базу для формування потрібних умінь і навичок культурної поведінки. Щоб успішно розв'язати спеціальні і загальні завдання в процесі формування особистості розумово відсталого учня, слід знати риси їх характеру, стан емоційно-вольової сфери, рівень інтелектуального розвитку, оточення, в якому формується характер та поведінка.

Педагог повинен вивчати особливості емоційно-вольової сфери учня, рівень знань, вмінь, навичок правильної поведінки в різних ситуаціях, мотиви поведінки, причини порушень і на основі здобутих матеріалів планувати виховну роботу, передбачати методика проведення певного виховного і корекційного заходу.

В своїй роботі «Виховання культури поведінки в учнів допоміжної школи» В.М.Синьов наголошував, що «Першочерговими завданнями допоміжної школи є формування таких умінь і навичок культурної поведінки, які становитимуть основу всієї моральної поведінки випускників школи на виробництві, в побуті та у взаєминах з людьми» [32, с.19].

У зв'язку з цим виховна робота в допоміжній школі проводиться за такими напрямками, як культура спілкування (ввічливість, чемність, доброзичливість, уважність), культура побуту (здатність доводити розпочату справу до завершення, вміння організовувати діяльність, дотримання правил етикету - скромність та простота у поводженні, форми звертання та привітання, поведінка у громадських місцях, манери, одяг тощо).

Культура взаємин передбачає вміння учнів бути ввічливими при спілкуванні з товаришами, дорослими, поступатися своїми інтересами. Вона виховується шляхом застосування певної системи заходів: проведення бесід, створення ситуацій, закріплення навичок, повторення їх, нагадування учням дій, які вони повинні виконувати, щоб досягти виховного ефекту. Оскільки учні легше й швидше запам'ятовують конкретні вимоги, слід виховувати у них конкретні вміння поведінки у звичайних ситуаціях. Найбільш ефективними прийомами є ті, що наочно показують переваги культурної поведінки.

Найбільш поширеними прийомами виховання є роз'яснення вчителя, показ позитивного приклада, практичне використання етичних знань учнів.

Оскільки у допоміжній школі учнів готують до самостійного життя, то саме на уроках соціально-побутового орієнтування створюються найбільш сприятливі умови для засвоєння правил культури поведінки у побуті. Важливо формувати у дітей прагнення бути підтягнутим, охайним. У цьому сенсі особливої уваги потребує культура одягу учнів старших класів. Спостереження доводять, що старшокласники виявляють інтерес до моди в одязі, але не вміють критично її сприймати. Тому доцільно проводити бесіди з цього приводу, за допомогою різноманітних видів демонстрації показувати зображення рекомендованого одягу з відповідним поясненням вчителя. Ефективним заходом є демонстрація одягу різного призначення: шкільна форма, одяг для дівчат та хлопчиків, різноманітні фасони плаття та костюмів, одяг для холодної та теплої погоди. Учениці повинні вчитися доглядати за одягом, вміти його прасувати, підбирати фартушки різного фасону до суконь, підбирати сорочки, хусточки, взуття. Вчитель повинен виховувати у дітей правильну поставу, вміння слідкувати за зачіскою, формувати естетичний смак.

У школі учням треба прищеплювати навички створення затишку в житловому приміщенні, навички культури поведінки за столом і вміння користуватися столовими приборами. Вчитель повинен звертати вагу дітей на

культуру прийняття їжі, вміння правильно тримати ложку, виделку, бережливо ставитися до хліба.

Враховуючи, що у старшокласників, в основному вже сформовані навички культури поведінки, слід більше уваги приділяти свідомому їх застосуванню, аналізуючи їх та узагальнюючі.

Реалізація даних заходів з виховання культури поведінки вимагає від педагога творчого підходу. Це значить, що педагог проводить в життя рекомендації з урахуванням відмінностей у поведінці дітей різних клінічних груп, рівня вихованості школярів, загальної і педагогічної культури їх батьків. Разом з тим потрібно мати на увазі, що навіть при систематичній роботі з дітьми стійкі результати з'являються не відразу, бо формування міцних вмінь та навичок вимагає часу, наполегливості і мистецтва педагога.

Контрольні питання:

1. Визначте завдання соціально-побутового орієнтування як навчального предмета.
2. Визначте питання морально-етичного характеру, які вирішуються в курсі соціально-побутового орієнтування і сприяють підготовці підлітків допоміжної школи до самостійного життя у сучасному соціумі.
3. В чому полягають особливості засвоєння культури поведінки учнями допоміжної школи.
4. В чому полягає зміст формування навичок культури поведінки у дітей з вадами в процесі навчання соціально-побутового орієнтування в допоміжній школі.
5. Яке значення має спільна робота батьків та педагогів допоміжної школи у виконанні завдань підготовки учнів до самостійного життя у соціальному просторі.

Розділ II

Зміст навчального матеріалу з розділу «Культура поведінки» в курсі СПО

5-й клас

Значення правильної постави для здоров'я людини

Зовнішній вигляд людини багато у чому залежить від правильної постави.

Постава – це вміння людини тримати своє тіло в різних положеннях. При правильній поставі голова тримається прямо, плечі розправлені, живіт підібраний, ноги прямі, розігнуті у колінах та тазостегнових суглобах, п'яти разом. Неправильна постава – це викривлений хребет, пущені голова і плечі, випнутий живіт, напівзігнуті ноги. Коли постава правильна, усі органи тіла розміщені в найбільш зручному для додержування рівноваги положенні.

Ніяка, навіть ідеальна фігура, правильні пропорції та досконалі форми не можуть зробити людину красивою, якщо їй не достає підтягнутості, зібраності, вміння триматися, тобто якщо у неї неправильна постава. Постава, одна зі складових компонентів зовнішнього вигляду, за якими судять про вихованість та красоту людини.

Неправильна постава негативно впливає на фізичний розвиток людини, що призводить до порушення діяльності внутрішніх органів. Порушення постави, пов'язане з викривленням хребта, називається сколіозом.

Для формування правильної постави треба рівномірно розвивати м'язи всього тіла, виробляючи навички легкої ходи, правильно сидіти. Не можна сидіти, розвалившись, розставивши коліна. Треба стежити за тим, щоб постава завжди була природною. Не слід стояти, підпираючи руками боки, краще зігнути їх у ліктях і тримати на лінії талії. Особливо допомагають виробляти гарну поставу плавання, веслування, волейбол, баскетбол.

Культура поведінки з однолітками і дорослими в різних ситуаціях

«Людина людині – друг» - дане положення одне з головних у взаємовідношеннях з оточуючими у нашому житті. Стикаючись з людиною, яка поводить себе неввічливо, ми кажемо: «Не вихована, не культурна людина». І це свідчить про те, що культуру поведінки необхідно спеціально виховувати. Підростаюче покоління необхідно озброїти такими вмінням, навичками та звичками, які б допомогли підліткам встановлювати контакти, дотримуватися природності у спілкуванні із людьми, допомагали створювати атмосферу доброзичливості.

Більшість правил культури поведінки характеризують відношення однієї людини до іншої і витікають з норм моралі. Це правила ввічливості, уважності, такту, точності, обов'язковості. Інші правила пов'язані з питаннями гігієни, естетики побуту. Культурну людину виділяє вміння дотримуватися правил пристойності, добрі манери, виконання етикету.

Культура поведінки обов'язково передбачає повагу до людей, які нас оточують, ввічливість і пошану до старших. Культурна, вихована людина повинна привітно вітатися і прощатися із старшими й однолітками, поступатися місцем у транспорті, ввічливо звертатися з проханням і дякувати за допомогу, не підвищувати голосу під час розмови, уміти уважно вислухати співбесідника, не перебивати його, звертатися до старших і незнайомих на Ви, бажати «доброго ранку» і «на добраніч» усім членам сім'ї.

Однією з ознак культури людини є скромність. Така людина ставиться до інших з повагою, цінує їх знання, досвід, не намагається виділитись серед інших людей. Культурна людина завжди стримана. Стриманість – це вміння не виявляти своїх радощів, гніву чи обурення надто голосно, не сердитися за справедливу критику, спокійно доводити свою правоту, заперечувати тактовно.

Культурна людина стежить за висловлюванням своїх думок, за своєю мовою. Вона не допускає лихослів'я, не вживає непристойних слів, поводить

так, щоб близьким, товаришам було приємно спілкуватися з нею. Вихована і ввічлива людина ніколи не вмикає радіо, телевізор, магнітофон чи радіолу на повну потужність, щоб не заважати іншим. А такі звички, як грюкати дверима чи голосно кричати на сходах, свідчать про недостатню вихованість.

Запам'ятайте:

Не слід говорити голосніше за співбесідника. Адже до того, хто говорить, не підвищуючи голосу, прислухаються більше, ніж до того, хто кричить. Якщо під час розмови співбесідник вас перебив, вислухайте його.

Треба уважно слухати співбесідника, не перебивати його, поки він не закінчить свою розповідь.

Під час розмови не можна хапати співбесідника за руку, смикати за гудзика, плескати по плечу. Треба вміти привертати увагу словами, а не руками. Непристойно голосно сміятися, втручатися в розмову дорослих. Почекайте, коли вони самі звернуться до вас.

Якщо треба сказати товаришеві що-небудь по секрету, не шепчіть на вухо: ті, хто вас оточує, можуть подумати, що ви говорите погано про них, і даремно образитися. Відкладіть краще розмову доти, поки ви залишитесь удвох.

Говорити про присутніх «він» чи «вона» неввічливо. У розмові треба називати того, про кого йде мова, лише на ім'я.

Якщо хтось зробив вам послугу (позичив ручку, олівець, підняв вашу річ), треба подякувати словами «спасибі», «дякую». Якщо вам говорять «дякую», відповідайте «будь ласка». Якщо ви поступаєтесь кому-небудь місцем, віддаєте руч., треба сказати: «Сідайте, будь ласка», «Візьміть, будь ласка». Якщо ви ненавмисне когось штовхнули, необхідно вибачитись і сказати: «Пробачте, будь ласка», «Вибачте будь ласка». Якщо людина, до якої ви маєте намір звернутися, зайнята розмовою, слід зачекати, поки вона закінчить говорити. Якщо ж потрібно звернутися терміново, скажіть: «Вибачте, мені треба Вам сказати...»

Дітям чи молодим людям не можна називати старших тільки на ім'я.

Ввічливість – основне правило під час телефонної розмови. На телефонний дзвінок треба відповідати відразу, найкраще словом «алло». Якщо ви набрали неправильний номер, не запитуйте: «Який у Вас номер?», а спитайте: «Вибачте, Ваш номер такий?..» Якщо ви розмовляєте, а в цей час треба відчинити двері квартири, вибачтеся і скажіть співбесіднику, що через хвилину ви йому передзвоните.

Запам'ятайте такі правила:

Не набирайте номер по пам'яті, якщо не впевнені в його точності;

Коли дзвоните своїм друзям, називайте себе відразу;

Якщо хтось помилився номером, відповідайте ввічливо;

Під час розмови з телефону-автомата пам'ятайте про тих, хто чекає;

Розмовляйте з людьми привітно.

Контрольні питання:

1. Чому правильна постава вважається ознакою культури та вихованості людини.
2. Назвіть ознаки, які свідчать про вихованість сучасної людини.
3. Чому культура поведінки є важливою умовою при спілкуванні з оточуючими: в родині, однолітками, старшими, незнайомими людьми.
4. Назвіть правила розмови при спілкуванні по телефону.

6-й клас

Культура поведінки в громадських місцях

Рівень загальної культури та культури поведінки окремої людини суттєво впливає на взаємовідношення між людьми в родинних стосунках, колективі, суспільстві. Кожна людина повинна вміти поводитися в громадських місцях, які він відвідує: у бібліотеці, музеї, на виставці, у театрі.

Підготовка до театру починається заздалегідь. Збираючись, необхідно підібрати відповідний одяг, він повинен бути охайний, вбраний. Слід пам'ятати, що не можна запізнюватися на виставу. Краще прийти трохи раніше, щоб спокійно роздягтися і сісти на своє місце. У театри, музеї, клубі верхній одяг знімають. У кінотеатрі знімають тільки головний убір.

Проходити до свого місця треба обличчям до тих, хто сидить у вашому ряду. Якщо ви вже сидите, а мимо вас хтось проходить, встаньте і пропустіть. Сідайте лише на свої місця.

При відвідування театру, кіно, музею, виставки, на лекціях поведіть себе так, щоб не заважати іншим: не шелестить обгортками від цукерок, не їжте; не діліться під час фільму, спектаклю своїми враженнями; якщо дивитися кінофільм чи виставку вдруге, не розказуйте, що буде далі; не смійтеся голосно під час комічних сцен; нетактовно реагувати вголос на якісь репліки артиста, супроводжувати їх оплесками, вигуками; не стукайте ногами в такт музиці; не обговорюйте під час антракту вголос свої особисті справи; не виходьте із залу, поки не закінчиться вистава.

Після закінчення дії в театрі слід подякувати артистам оплесками. У гардеробі треба додержуватись черги, не метушитися. Якщо у вас сильний кашель чи нежить, слід відмовитися від концерту чи вистави.

У музеї чи на виставці не торкайте експонати руками, не розмовляйте голосно. Прийшовши до бібліотеки чи читальної зали, зніміть одяг у роздягальні, не шуміть, не заважайте відвідувачам читати, звертайтеся з запитаннями до працівників бібліотеки.

Культура поведінки за столом

Уміння поводити себе за столом завжди вважали одним із критеріїв культурної поведінки людини. Правильна поведінка за столом проявляється не тільки в умінні правильно триматися, але й красиво їсти.

Сидіти за столом треба прямо, не напружено, злегка спираючись на спинку стільця. Стілець не слід підсовувати доже близько до столу. Руки краще покласти на коліна. Під час їди не рекомендується класти лікті на стіл.

Серветку слід розгорнути і покласти на коліна. Не витирати нею губи. Для цього є паперові серветки. Перед тим як вийти з-за столу, серветку кладуть з правого боку від тарілки, а якщо тарілка прибрана, то перед собою. При цьому немає потреби ретельно згортати серветку, досить покласти її так, щоб вона не розгорнулася і не впала із столу.

Якщо буде подана страва, яку вам раніше не доводилося їсти і ви не знаєте, як до неї підступитися, подивіться, як це роблять інші. Не буде порушенням етикету, якщо ви звернетесь до господині із запитанням, з чого приготовлена страва і як її їсти.

Якщо у вас упав ніж чи виделка, не намагайтеся підняти їх. Попросіть інший прибор.

У процесі їди не нахиляйтеся низько над тарілкою. Триматися слід по можливості прямо, злегка подавшись вперед. Не слід наповнювати рот великою кількістю їжі.

Суп з тарілки їдять від себе, набираючи неповну ложку, щоб можна було донести її до рота, не проливши ні краплини. Після того, як суп з'їли, ложку кладуть у тарілку.

Не прийнято брати сіль із сільнички своїм ножем, набирати своєю ложкою страву з блюда. Коли їдять хліб, його не ріжуть, не відкушують від нього, а відламують невеличкі шматочки і кладуть у рот. Хліб беруть з хлібниці руками, а не виделкою і кладуть його на тарілку. Якщо ви хочете взяти щонебудь зі столу, не тягніться через увесь стіл, а попросіть передати страву вам. Блюдо із стравою, цукорницю, сільничку після користування знову ставлять на місце.

Варені овочі, котлети їдять виделкою. Смажене м'ясо, шніцель, відбивні котлети розрізають на шматочки не відразу, а поступово: дрібні шматочки м'яса відразу охолоджуються і втрачають смак.

Хліб, фрукти передають іншим разом з тарілкою, тому що брати їх своїми руками не гігієнічно.

Після їди ніж і виделку кладуть на тарілку поряд – так їх легше потім прибрати.

Кісточки від фруктів і дрібні кісточки від м'яса кладуть спочатку на ложку чи виделку, а потім на тарілку.

Цукор-рафінад беруть з цукорниці щипцями і кладуть у чашку обережно, щоб напій не розлився. Якщо щипців на столі немає, цукор беруть чистою ложечкою чи рукою так, щоб не доторкуватися до інших грудочок. Брати цукор ложечкою, якою вже користувалися, не слід. Ложечка потрібна лише для розмішування цукру – залишати її у склянці, брати в рот некрасиво. Розмішавши цукор, покладіть ложечку на блюдце.

Від м'яса треба відрізувати невеличкі шматочки, починаючи з ближнього до вас боку. Рибу їдять виделкою, тримаючи її в правій руці і допомагаючи собі шматочком хліба. Рибні кістки кладуть спочатку на виделку, а потім на край своєї тарілки.

Ковбасу, шинку, рулет тощо їдять за допомогою виделки й ножа, тримаючи виделку в лівій руці, а ніж – у правій. Відкушувати від шматка не може. Слід відрізати невеличкі шматочки і класти їх у рот. Якщо ви приправляєте закуску гірчицею, треба не вимочувати шматки в неї, а намазувати ножем.

Бутерброди слід їсти відкушуючи, а не відламуючи шматки.

Салати, вінегрети треба їсти виделкою, допомагаючи при цьому шматочком хліба. Натуральні помідори та огірки їдять за допомогою ножа і виделки.

Кукурудзу їдять , тримаючи руками за обидва кінці, поклавши на них паперові серветки.

Омлет, яєчню їдять виделкою, допомагаючи, якщо треба, шматочком хліба.

Вареники їдять виделкою. До вареників із сиром окремо додають у соусниках сметану.

Виноград подають на стіл гронами; черешні, вишні – з черенками. Гроно винограду треба взяти в ліву руку, а правою відривати плоди. Підносити до рота все гроно і відкушувати зубами не можна. (Так само їдять й черешні). Кісточки обережно кладуть на тарілку.

Полуниці, малину, чорниці та інші ягоди кладуть в тарілку , посипають цукром і їдять чайною ложкою.

Контрольні питання:

1. В чому полягають основні правила поведінки у громадських місцях.
2. Назвіть правила поведінки при відвідуванні театру.
3. Що є ознакою правильної поведінки за столом.
4. Розкажіть, як правильно користуватися столовими приборами.
5. Розкажіть, які правила існують при вживанні за столом окремих продуктів.

7–й клас

Правила поведінки в гостях

Якщо вас запросили у гості, треба пам'ятати елементарні правила, які допоможуть вам показати себе вихованою людиною. Збираючись у гості, треба підібрати наряд, який буде відповідати вашому смаку, можливостям та тенденціям сучасної моди. Існують загальноприйняті норми, яких необхідно дотримуватися, щоб мати відповідний зовнішній вигляд. Перш за все, вихована

людина не повинна виділятися своїм одягом серед оточуючих. Краще виглядає той наряд, який складається з двох, максимум трьох кольорів, що гармонізують між собою.

Приходять у гості тоді, коли вас запросили. Це не стосується тих, з ким ви дружите, вони у будь-який час будуть вам раді. Але і в цьому випадку краще повідомити, оскільки у близьких для вас людей можуть бути свої плани. Якщо ви зайшли на хвилинку, скажіть відразу про це господарям і не затримуйтеся.

Не запізнуйтеся, якщо вас запросили на обід, вечерю чи каву; якщо не зможете прийти, - попередьте.

Якщо тому, хто прийшов пізніше, серед гостей усі знайомі, то необов'язково вітатися з усіма за руку, треба поздороватися окремо з господарями, а решту гостей привітати загальним поклоном.

Не затримуйтеся біля дверей, коли вже зібралися йти додому. Про це є прислів'я: «Не бійся гостя, який сидить, а бійся того, який стоїть». Не затримуйтеся пізно в гостях, не приходьте надто рано, пам'ятайте про тривалість візиту, адже гість, який просидить у домі 5-6 годин, може надокучати.

Якщо необхідно піти раніше за інших, треба зробити це непомітно. Прощатися в такому випадку з гостями не слід, тому що ті сприймуть це як сигнал до того, що і їм пора йти. Тому прощатися тільки з господарями і дякують їм за чудовий вечір.

Ось деякі правила для гостей:

1. Якщо ти прийшов у гості, поведь себе так, щоб твій прихід був приємним для господарів. Не сиди мовчки, не примушуй господарів розважати тебе. Розкажи сам щось цікаве, запропонуй якість заняття чи гру.

2. Не вмикай без кінця телевізор чи радіоприймач – пожалій вуха слухачів.

3. Якщо ти вмієш співати, грати, читати вірші, не відмовляйся, коли тебе просять.

4. Коли господиня запросить гостей до столу, першими сідають жінки і дівчата. Чоловіки проводжають жінок до столу, відсовують стільці, щоб жінки могли зручно сісти. Не слід поспішати сідати за стіл, іноді господарі завчасно розподіляють місця, де повинен сидіти той чи інший гість. Краще трохи почекати чи тактовно запитати господиню, де можна сісти.

5. За столом не тягнися першим до найсмачнішого, дивись, щоб вистачило всім, а не тільки тобі.

6. Якщо хочеться позіхнути, зумій стриматися або зроби це непомітно для оточуючих.

7. Якщо хтось з гостей тобі неприємний, не підкреслюй цього. Будь з ним теж ввічливим, інакше ти поставиш у незручне становище господарів.

8. Якщо тобі не сподобалося в гостях, не розповідай про це товаришам. Це невдячно по відношенню до господарів, які, напевно намагалися пригостити тебе якнайкраще і зробили це, як уміли.

Як вручати і приймати подарунки

Якщо вас запросили у гості на торжество, слід подбати про подарунок. Кращим подарунком завжди були живі квіти.

Якщо є сумніви у виборі квітів, слід порадитися з продавцем. Не обов'язково дарувати великий букет. Можна обмежитися і маленьким букетиком, і навіть однією квіткою. Квіти в горшках прийнято дарувати близьким людям і друзям, якщо ви впевнені, що їм це подобається.

Не прийнято дарувати надто дорогі речі, щоб не поставити господарів у незручне становище. Вибір подарунків багато в чому залежить від характеру ваших стосунків з тими, кому ви збираєтеся їх дарувати. Обов'язково слід враховувати смаки і пристрасті друзів. Насамперед подарунок має бути

доречним. Наприклад, новоселам чи молодому подружжю дарують речі, потрібні в господарстві.

Подарунками можуть бути різні іграшки, малюнок. Можна дарувати грампластинки, книжки, художні альбоми, вироби з кераміки, скла, дерева та інші вироби народних умільців. Іноді недорогий подарунок більше говорить про повагу друга, ніж велика кришталева ваза. Особисті речі – галстук, сорочки, духи – дарують лише найближчим друзям.

Бажано, щоб подарунок був несподіваним. З речі, яку дарують, треба зняти ярлик із ціною.

Ніколи не критикуй чужих подарунків і не хвали своїх. Не можна забувати про упаковку подарунка. Не гарно виглядає подарунок, загорнутий у газету чи м'ятий папір. Подарунок стає дорожчим, якщо його дарують з добрими побажаннями.

Важливо вміти не тільки дарувати, але й примати подарунок. Багато людей чомусь вважають незручним виявляти радість. Коли тобі вручають подарунок, будь уважним до того, хто тобі його приніс. Не клади байдуже пакунок убік. Краще в цьому разі подякувати, розгорнути пакунок, подивитися, що в ньому, і подякувати ще раз. Усі подарунки, незалежно від їх матеріальної цінності, слід приймати з однаковою увагою. Якщо подарунок тобі не зовсім сподобався, не показуй цього. Навіщо засмучувати людину, яка хотіла зробити тобі приємне, але чомусь не зуміла. Якщо тобі подарували щось смачне – тістечка чи цукерки – пригости всіх присутніх, а потім візьми сам.

Контрольні питання:

1. Яких правил треба додержуватися, коли йдеш у гості до друзів, знайомих та малознайомих людей.
2. В чому полягають правила поведінки за святковим столом.

3. Як треба правильно прощатися, щоб не обтяжувати своєю поведінкою гостей та хазяїв.
4. За якими вимогами треба обирати подарунок, підготувати та вручати його друзям, близьким, дівчині, тощо.

8-й клас

Культура спілкування юнака і дівчини

Протягом довгого часу культура спілкування людей ґрунтувалася на виконанні певних правил, які виробились тисячоліттями. Ці правила називають етикетом.

Етика поведінки на танцях, у театрі, кафе та ін. Зайшовши до танцювального залу, не слід затримуватися біля дверей, треба пройти далі, стати на вільне місце. За встановленим звичаєм юнак вибирає партнершу, але робити це треба тактовно. Злегка вклоняючись дівчині, юнак просить дозволу запросити її на танець. Можна робити це і без слів, лише вклонившись. Дівчина показує згоду кивком голови, привітним поглядом. Якщо дівчина дала вже згоду на танець іншому, то вона має подякувати тому, хто її запрошує, і відмовитися. Юнак не повинен наполягати на своєму, а відійти. Він може запросити цю саму дівчину на інший танець.

Якщо дівчина прийшла на танці з юнаком, тоді той, хто запрошує, запитує дозволу в її партнера. Юнакові неетично відмовити в танці – право прийняти чи не прийняти запрошення належить дівчині. Йдучи до танцювального кругу, юнак пропускає дівчину вперед. Можна танцювати мовчки, але краще щось сказати, запитати, висловити свою думку.

Побачивши під час танцю свого знайомого, привітайте його кивком голови. Ні в якому разі не можна заводити розмову з ним. Коли танець скінчився, юнак, пропускаючи дівчину вперед, супроводжує її, підтримуючи за лікоть, на місце. Тут він може вклонитися їй і піти. Якщо юнак прийшов на танці з дівчиною,

іншу він може запросити лише тоді, коли його супутниця пішла танцювати з товаришем.

У так званому дамському танці дівчина запрошує юнака.

Як правило, партнер супроводжує додому дівчину, з якою танцював останній танець. Діставши згоду, він повинен допомогти дівчині одягтися і провести її додому. Якщо дівчина запропонувала провести її лише до зупинки, юнак повинен зачекати, доки підійде транспорт, і допомогти їй увійти.

Як поводити себе в громадських місцях

Відвідування громадських місць передбачає вміння додержуватися визначених правил. Від працівників будь-якої установи ми чекаємо уваги до себе, терпіння, коректного ставлення. При цьому відвідувачі, в свою чергу, також повинні бути ввічливими з працівниками установ і свої прохання висловлювати чітко і стисло.

Входячи до приміщення, не можна грюкати дверима. Чоловіки обов'язково знімають головний убір. Перед тим як увійти в окреме приміщення, треба постукати і, увійшовши, привітатися. Якщо відвідувач бачить, що працівник пише, лічить чи перевіряє якісь документи, він має почекати, доки той скінчить, і лише тоді звертатися. Завжди потрібно обдумувати, що і як сказати. Завчасно приготувати потрібні документи, гроші. Не забувати чарівних слів «будь ласка», «дякую».

Опинившись на прохідній фабрики чи заводу, не забудьте привітатися з черговим. Якщо ви прийшли в установу, де вже чекають люди, встаньте в чергу за тим, хто прийшов раніше. Ніколи не йдіть без черги. У виняткових випадках біля кас пропускають тих, хто поспішає на поїзд, літак чи автобус.

Усіх, кому фізично важко стояти в черзі (літніх людей, інвалідів), пропускають без черги.

Перед тим як увійти в магазин, треба пропустити тих, хто з нього виходить. Якщо за вами хтось іде, притримайте двері. Брати собаку в продовольчий магазин забороняється. Забороняється також чіпати продукти руками.

Кожний покупець в магазині повинен дотримуватись черги. Лише у виняткових випадках можна попросити тих, хто стоїть попереду, дозволити купити поза чергою. Бажано пропускати поза чергою покупців з дитиною на руках. Не слід проштовхуватися вперед і заглядати через плечі покупців на товари, що лежать на прилавку.

Продавця, який розмовляє з іншим покупцем чи щось підраховує, не відволікайте запитаннями. Покупець повинен почекати, доки продавець звільниться. Треба заздалегідь обдумати, що і скільки купити. Можна скласти список покупок.

До продавця звертаються відповідно до правил ввічливості. Запропоновані товари необхідно брати обережно, чистими руками. Якщо річ вам не підходить, треба подякувати за увагу.

У більшості кафе, їдалень, ресторанів є гардероб. Якщо юнак супроводжує дівчину, він допомагає їй знати і надіти пальто. У залі, як і в інших громадських місцях, не зачісуються, не користуються косметикою. Це роблять у вестибюлі чи туалеті.

Якщо юнак приходить до кафе чи їдальні з дівчиною, вона входить першою (двері відчиняє юнак), але до залу юнак іде попереду дівчини, щоб зайняти місце і відвести до нього супутницю. У великому ресторані, де не видно всього залу, звертаються до офіціанта, який запрошує, куди сісти. Якщо до столу веде офіціант, чоловік іде за жінкою.

Поміж столиків проходять безшумно і обережно, щоб не турбувати тих, хто сидить. Якщо немає вільних столиків, а є місця за зайнятим, питають:

«Пробачте, ви дозволите сісти? » чи «Вибачте, це місце вільне?». Якщо відповідають позитивно, дякують.

Коли їдальня чи кафе переповнені, не слід довго займати місце. Не стійте біля столу в чеканні місця. У їдальні самообслуговування додержуйтеся черги. Побачивши знайомого, привітайтеся з ним мовчки, кивком голови. Той, хто сидить за столиком, вітається, не піднімаючись з місця. Але якщо знайомий значно старший за нього або це жінка, він може встати. Якщо знайомий зупиниться біля столу, чоловік встане і розмовлятиме стоячи. Він сяде лише тоді, коли знайомий відійде чи сяде за його столик.

Побачивши за столиком знайомих, не завжди можна до них підходити, навіть якщо в залі немає вільного місця. Не можна зупинитися і для розмови біля столика знайомого, якщо він у товаристві сторонньої людини. Це можна зробити в крайньому випадку, але й тоді вибачитися за турбування.

За стіл юнак сідає після того, як сяде дівчина. Він підсовує стілець і допомагає їй сісти. Потім подає меню дівчині (навіть сторонній людині, яка сидить за цим столиком, чи людині, старшій за віком). Так само поводить себе молода дівчина по відношенню до старшої жінки або чоловіка похилого віку.

Якщо хочете попросити меню (сіль, гірчицю) із сусіднього столика, встаньте, пройдіть до столика і скажіть: «Вибачте, можна взяти меню?» або «Дозвольте, будь ласка, меню». Меню повертають зі словами: «Дякую».

Приємно, коли юнак обслуговує свою знайому. І дівчина може обслуговувати за столом юнака, якщо вони добрі знайомі. Вона, наприклад, може класти на тарілку їжу своєму женихові чи братові.

У громадських місцях діють ті самі правила поведінки за столом, що і вдома чи в гостях.

Бажання піти висловлюють звичайно старші за віком юнак чи дівчина. Прощаються із знайомими і сторонніми, які сидять за столом. Знайомі чоловіки при цьому встають. Сторонні можуть не вставати, вони кланяються сидячи.

Зовнішній вигляд молоді

Зовнішній вигляд людини невід’ємний від манери триматися, уміння себе поводити, одягатися. Щоб бути одягненим зі смаком, треба знати, коли що носити, враховувати особливості віку. Наприклад, одяг для подорожей має бути простим, практичним, зручним і скромним, спортивного крою. Для цієї мети найбільше підходять куртка і брюки, спортивна блуза і джемпер. Тканину бажано вибирати таку, щоб не м’ялася, легко піддавалася чищенню.

На танцювальний вечір у клуб, будинок культури, на сімейне свято одягаються по-різному. Для танців зручні сукні із широкими спідницями. Шують їх з різної тканини і будь-якого кольору. Юнаки ходять на танці в костюмах, а влітку – в літньому одязі.

Вибираючи одяг для театру чи концерту, враховують характер майбутнього вечора. Естрадний концерт допускає більше яскравості. На звичайну виставу в будній день можна йти у повсякденному одязі, а можна одягати і скромну вечірню сукню.

Особливу увагу слід звернути на домашній одяг. Удома треба носити зручну, просту і охайну сукню-халат, літній сарафан з дешевої бавняної тканини, зручні для дому брюки чи фартух-спідницю, сукню без рукавів з блузкою. Домашній одяг повинен бути зручним. Красивим і чистим. Чоловіки, юнаки носять зручні легкі куртки, футболки чи в’язані светри.

Останнім часом велику увагу приділяють одягу для молоді. Молодим пасують яскраві й ніжні, світлі тони: червоний, жовтий, рожевий, блакитний. Молодим до лица легкі, ефірні тканини.

Одяг повинен бути чистим, добре випрасуваним, взуття начищеним.

Дівчата можуть носити такі прикраси: обручки із скромним каменем, брошку, тонкий ланцюжок, пряжку тощо. Їм до лица природні зачіски. Юнакам пасує одяг спортивного стилю.

Вибираючи одяг, слід звернути увагу на кольорову гаму, на те, щоб прикраси природно доповнювали одяг, а фасон відповідав особливостям фігури.

Одяг відіграє важливу, але не єдину роль у зовнішньому вигляді людини. Істотне значення має також зачіска, вміле використання косметики. Правильне користування косметикою свідчить про рівень вихованості, культури людини. Зрозуміло, це тільки один з проявів культури.

Декоративна косметика – тональний крем, пудра, тіні, туш – допомагають підкреслити красу очей і губ, приховати деякі вади обличчя. Однак невміле користування косметикою призводить до зворотного результату – не приховує, а спотворює. Щоб уникнути цього, треба навчитися правильно користуватися декоративною косметикою.

Губна помада повинна відповідати кольору обличчя, волосся і одягу. Наприклад, блондинкам із світлою шкірою пасує світло- і темно-рожева (жовто-рожева) губна помада; блондинкам із темною шкірою – темний (холодніший) відтінок помади; шатенкам чи брюнеткам із світлою шкірою – середній рожевий колір з холодним (малиново-червоним) відтінком; брюнеткам з темною шкірою – темно-рожевий або з червоним відтінком. Рудим краще користуватися коричнево-рожевою помадою. До засмаглого обличчя підходить теплий червонуватий колір.

Гарне волосся – це прикраса людини. Акуратно зачесана дівчина, навіть якщо вона скромно вдягнена, має святковий вигляд. А незачесане волосся може зіпсувати вигляд найелегантнішої сукні. Дівчина, коли вона гарно виглядає, відчуває себе впевнено.

Неголена молода людина виявляє тим самим не тільки свою неакуратність, а й неповагу до оточуючих.

Піклування про свою зовнішність не виявляють на людях. Усе, що стосується косметики, нігтів тощо, роблять вдома чи в перукарні. У

громадських місцях це можна робити в туалеті або вибрати момент, коли нікого немає поряд.

Контрольні питання:

1. Назвіть правила, яких необхідно дотримуватися при відвідуванні дискотеки. Покажіть, як правильно запросити дівчину на танець.
2. Як треба поводити себе у громадських місцях, щоб викликати увагу працівників закладу повагу та бажання приділити тобі увагу.
3. Чому вміння правильно одягатися є ознакою вихованості та культури людини.
4. Назвіть одяг, який одягають на вечір, під час дозвілля, вдома.

9-й клас

Правила поведінки в суспільстві

В основу правил поведінки людини в суспільстві покладені вимоги, вироблені людством протягом усього життя. Наприклад, молодші повинні поважати старших: пропускати в дверях, чекати, доки старший першим подасть руку. Юнак або чоловік виявляє повагу до жінки, дівчині тим, що все важке бере на себе – і на роботі, і в сім'ї.

Кожний день ми спілкуємося з різними людьми – у школі, вдома, на вулиці, в метро, автобусі, в магазині. Спілкуємося постійно з родичами, вчителями, однокласниками, сусідами по квартирі. Треба завжди бути чемним по відношенню один до одного. Запросивши гостей, слід стежити за тим, щоб розваги (музика, танці, спів) не заважали сусідам.

Люди, які проживають в одному будинку, вітаються навіть якщо офіційно не знайомилися. З сусідами потрібно рахуватися і в дрібницях. Не можна, наприклад, вибивати килим чи витрушувати запилену доріжку, коли в них висить білизна.

Етика поведінки юнака, чоловіка

На вулиці юнак, як правило, повинен іти зліва від дівчини, оскільки місце справа вважається почеснішим.

Супроводжуючи двох дівчат, юнак іде скраю, краще зліва. Зайнявши місце в центрі, юнак опиняється в незручному становищі: він повинен виявляти однакову увагу обом супутницям. Звертаючись до однієї з них, він відповідно відвертається від другої, що виглядає неввічливо. Місце в центрі – найпочесніше, ним завжди поступаються жінці, особливо старшій за віком, наприклад матері.

Чи завжди молодий чоловік повинен пропускати дівчину, жінку вперед? Ні. Наприклад, якщо на шляху якась перешкода, юнак долає її першим, а потім допомагає пройти дівчині. Коли юнак відчуває, що дівчина потребує його підтримки, він повинен запропонувати їй спертися на його руку.

Чоловік першим виходить з автобуса, тролейбуса, вагона поїзда і, допомагаючи вийти своїй супутниці, подає їй руку. Супроводжуючи жінку, чоловік не повинен палити.

Викликавши таксі, чоловік підходить до автомобіля і відчиняє праві задні дверці. Дівчина сідає першою. Чоловікові не слід сідати поряд з водієм, оскільки це неввічливо щодо його супутниці. Відповідно до правил етикету в автомобілі найпочеснішим вважається місце на задньому сидінні з правого боку в напрямі руху, а не поряд з водієм. Сідати в автомобіль з боку проїжджої частини вулиці і виходити з того ж боку небезпечно. Ліві задні двері таксі, як правило, не відчиняються. Жінка, сідаючи першою в таксі, займає місце поряд з лівими дверцятами, позаду водія. Чоловік у цьому разі змушений відступитися дещо від правил, оскільки не може скористатися лівими дверцятами, щоб сісти на менш почесніше місце.

З автомобіля першим виходить чоловік і допомагає вийти своїй супутниці. У приватний автомобіль чоловік сідає через ліві задні двері і займає місце позаду водія.

Якщо чоловік сам керує автомобілем, то спочатку він допомагає сісти своїй супутниці на переднє сидіння, а потім займає місце за кермом. В усіх випадках, коли на своєму автомобілі вас підвозить друг чи знайомий, слід сідати поряд з ним на переднє сидіння, оскільки залишати його одного попереду неввічливо.

Чоловік дещо випереджає жінку, коли відчиняє для неї двері, а входить у приміщення слідом за жінкою. Спускаючись по сходах іде на одну-дві сходинки позаду.

Прийшовши до театру, кіно, юнак пропускає супутницю вперед, тримаючи в руці квитки так, щоб їх бачив контролер. Входячи до вестибюлю, він знімає головний убір. У гардеробі допомагає дівчині зняти верхній одяг і лише після цього роздягається сам.

Якщо білетер не показав, як пройти на місця, зазначені в квитках, юнак іде трохи попереду, показуючи дорогу. На свої місця дівчина проходить першою. Однак якщо в театр чи кіно приходять разом кілька чоловіків та жінок, то першим між рядами проходить чоловік, за ним жінки. Останнім проходить також чоловік, і тоді жінка не сидітиме поряд з незнайомими людьми.

Прийом гостей

Гостей запрошують за тиждень до свята, події. Якщо квартира маленька, не слід запрошувати багато гостей. Для малюків бажано накрити окремий столик.

Зустрічати гостей треба привітно, з посмішкою. У разі поганого настрою гості ні в якому разі не повинні цього помітити інакше вони можуть пошкодувати, що прийшли.

Господарі мають допомогти гостеві зняти і повісити на вішалку пальто. Потім провести його до кімнати. У двері першим не заходити, а пропустити гостя. Якщо в кімнаті хтось уже є, їх треба познайомити. Коли до вас прийшов хтось із старших, потрібно назвати свого гостя, наприклад: «Це мій товариш Володя».

Приймаючи гостей, слід турбуватися про те, щоб їм було весело і приємно. Якщо гостям захочеться послухати музику, увімкніть радіо, поставте програвач, магнітофон. Якщо хто-небудь згадає, що сьогодні цікава передача, можна увімкнути телевізор, можна показати книжки, іграшки, колекції. Не потрібно надто хвилюватися, якщо гості вчинять у кімнаті безладдя, приберете, коли вони розійдуться. Навіть якщо гість щось розіб'є чи зламає, не подавайте виду, що засмутилися — людині і так незручно. Заспокойте її.

Привітні господарі повинні вміти розпочати спільну розмову, в якій змогли б брати участь усі гості (про нові кінофільми, вистави, книжки, спортивні події тощо). Господарі мають бути уважними і люб'язними до всіх присутніх без винятку. За годину до приходу гостей господарі мають бути святково одягнені, а стіл накритим. За стіл господарі повинні сідати першими, але не починати їсти, поки не почнуть гості. Страви, цукерки, тістечка спочатку пропонують гостям, а вже потім беруть собі. Пригощаючи гостей, не можна бути надокучливим, примушувати гостей їсти. За столом гості повинні сидіти так, щоб їм не було сумно, щоб сусіди по столу знали один одного, мали спільні інтереси, щоб усім було приємно.

Після обіду чи вечері можна запропонувати гостям розваги: музику, настільні ігри, танці, бесіди тощо. Господарі не повинні показувати, що стомилися, навіть тоді, коли гості затримуються довше. Коли гості зібралися додому, треба допомогти їм одягтися, відчинити двері. Якщо в гостях була дівчина, а вже темно, її треба провести додому.

Контрольні питання:

1. Чому у суспільстві чоловік або юнак повинні проявляти послужливість, ввічливість до жінок та літніх людей.
2. Розкажіть в чому полягає турбота та застереження чоловіка відносно жінки у громадських місцях.
3. Чи відрізняється форма поведінки юнака та дівчини? З чим це пов'язано.
4. В чому полягають правила, що свідчать про гостинність та привітність хазяїна, коли до нього завітали гості.
5. Які розваги можна запропонувати гостям, щоб їх перебування було не нудним, а веселим та приємним.

10-й клас**Товаришування і дружба**

Дружба – це відчуття, яке ґрунтується на взаємній прихильності, духовній близькості, єдності інтересів. Дружба існувала у всі часи, починаючи від первісного суспільства і змінювалася залежно від культури спілкування між людьми.

Дружні стосунки існують між родичами, однолітками, дівчиною та юнаком. Частіше дружба виникає під час спілкування, коли підлітків поєднують загальні погляди, сподівання, інтереси. Добре дружити, це значить поважати інтереси друга, його сподівання, характер, настрої.

Але дружити, це, насамперед, не зраджувати друга, вміти зрозуміти і поділяти його думку, не розголошувати довірених тайн, не ставити свої інтереси вище за дружні стосунки. Запорукою дружби завжди вважалася готовність прийти на допомогу, підтримати друга, коли йому необхідне твоє дружнє плече.

Дружба між товаришами виникає лише тоді, коли між ними існують довіра, відвертість, солідарність, товариська взаємодопомога, взаємоповага.

Продовженням дружби може стати любов – до родини, близьких, старших, однолітків.

Любов як вище людське почуття

Любов та її природа є складним, але глибоким емоційним почуттям. Це особлива форма взаємовідношень. Вона проявляється до батьків, членів родини, малої дитини, однолітків.

Любов, особливо у юнацькій дружбі, це почуття, що виражається у бажанні наблизитися, володіти, але з іншого боку любов – це потреба до безкорисливої самовіддачі, розчинності люблячого у піклуванні про коханого. При цьому поведінку дівчини завжди прикрашали скромність, стриманість, відчуття гідності. Юнацькі почуття відрізняються емоційністю, прагненням душевної близькості, взаєморозуміння, співпереживання, дружби.

Треба пам'ятати, що взаємини між дівчинкою та хлопчиком не завжди бувають простими і зрозумілими. Вони припускають і залицяння, і освідчення. Та дана проблема насамперед є моральною і вимагає самодисципліни та відповідальності від підлітків. Необхідно виховувати свої почуття. А це вміння вірно і красиво кохати, прагнути бути тактовним, уважним, лагідним, навчитися бути щасливим – а це значить, перш за все, поважати самого себе.

Великий педагог А.С.Макаренко писав, що «молода людина ніколи не буде любити наречену та дружину, якщо не любив своїх батьків, товаришів, друзів».

Протягом століть великі поети, композитори, художники оспівували у своїх творах любов, розкриваючи красу людських почуттів. Це означає, що любов супроводжує нас протягом всього життя, і є для людини найсвітлішим, інтимнішим та недоторканим почуттям.

Контрольні питання:

1. Чим відрізняються дружба та відчуття любові і чи пов'язані вони за змістом.
2. Як розуміти дружбу на довгі роки. Як треба відноситися до дружби, щоб не зрадити їй.
3. Чому почуття любові займало значне місце в творах видатних митців.
4. Яким чином пов'язане почуття любові з родиною і родинними стосунками і як це впливає на майбутнє особисте життя.

Розділ Ш

Орієнтовні плани занять до розділу

«Культура поведінки»

5 – й клас

Т е м а: Значення правильної постави для здоров'я людини.

М е т а: формувати у учнів уявлення про значення правильної постави для здоров'я людини; ознайомити з вимогами до постави під час ходьби, у положенні сидячи і стоячи; приймати правильну позу в положенні сидячи і стоячи; навчити стежити за своєю поставою, ходою, жестикуляцією; корегувати рухову сферу під час відпрацювання вправ вироблення правильної осанки, постави, ходьби.

О б л а д н а н н я: плакати, кінофільм «Гігієна школяра» (про необхідність гімнастики).

С л о в н и к: *постава, сколіоз.*

Хід заняття

- I. Організація учнів.
- II. Повідомлення нового матеріалу:
  1. Ознаки правильної і неправильної постави.
  2. Постава під час ходьби, у положенні сидячи, стоячи.
  3. Вироблення правильної постави.
  4. Перегляд уривка з кінофільму «Гігієна школяра».
- III. Практичні вправи прийняття правильної пози у положенні сидячи і стоячи.

Текст для запису:

Постава має велике значення для здоров'я людини.

IV. Закріплення знань:

1. Що таке постава?

2. Чому ми повинні стежити за своєю поставою?
3. Вимоги до постави під час ходьби.
4. Вимоги до постави в положенні сидячи.
5. Вимоги до постави в положенні стоячи.
6. Як попередити викривлення хребта?

Т е м а: Культура поведінки з однолітками і старшими в різних ситуаціях.

М е т а: ознайомити з правилами поведінки при зустрічі і розставанні з однолітками, дорослими в різних ситуаціях; прищеплювати навички естетики поведінки; розвивати активний словник при спілкуванні: зустрічі, розставанні, звертанні з проханням та запитанням; розвивати увагу під час розмови зі знайомими і незнайомими людьми; виховувати моральні якості – доброзичливість, ввічливість, тактовність, під час звертання до старших, дівчини, жінки.

О б л а д н а н н я: плакати до гри «Так і не так».

С л о в н и к: *культурна людина, ввічливість, скромність.*

Хід заняття

- I. Організація учнів.
- II. Повторення вивченого:
  1. Роль спорту в розвитку організму людини.
  2. Що таке правильна постава?
  3. Які вимоги до постави під час ходьби?
  4. Вимоги до постави в положенні сидячи.
  5. Вимоги до постави в положенні стоячи.
  6. Чому ми повинні стежити за своєю походою?
- III. Повідомлення нового матеріалу:
  1. Культура поведінки.

2. Форми звертання до старших (знайомих і незнайомих) у різних ситуаціях.

3. Звертання з проханням, запитанням.

4. Ввічливість.

IV. Закріплення знань:

1. У чому культура поведінки людини?

2. Які форми звертання до старших, до незнайомих людей?

3. Розказати про ввічливе ставлення до товаришів.

4. Коли вживають ввічливі слова?

5. Хто знає, як ввічливо звернутися до людини, якщо вона зайнята чи з кимось розмовляє?

6-й клас

Т е м а: Поведінка в кіно, театрі, клубі.

М е т а: розширити уяву про місця видовищних та культурно-освітніх установ; ознайомити з правилами поведінки в культурно-освітніх установах; навчити культурно поводити себе в бібліотеці, музеї, театрі, кіно; виховувати культуру поведінки в громадських місцях; розширити активний словник шляхом засвоєння слів привітання, звернення під час спілкування в місцях громадського користування.

О б л а д н а н н я: плакати.

С л о в н и к: антракт, вестибюль, вистава.

Хід заняття

I. Організація учнів.

II. Повідомлення нового матеріалу:

1. Коли приходити до театру, кіно.

2. Де і як знімати одяг.

3. Як проходити до свого місця.

4. Правила поведінки в кіно, театрі.

Текст для запису:

Збираючись до театру, приведи в порядок свої одяг, зачіску.

Вчасно виходь з дому, щоб не запізнитися.

Не сідай на чуже місце.

У гардеробі додержуй черги, не метушись.

Не можна під час дії заважати глядачам.

Після закінчення дії подякуй артистам оплесками.

Не залишай після себе сміття.

III. Закріплення знань:

1. Чому треба своєчасно приходити до театру, в кіно?
2. Як проходити до свого місця?
3. Як себе поводити під час антракту?
4. Якою повинна бути поведінка у гардеробі?
5. Чому не можна розмовляти під час вистави?

Т е м а: Культура поведінки в культурно-освітніх установах.

М е т а: закріпити здобуті знання про правила поведінки в культурно-освітніх установах; формувати в учнів практичні навички: купити квиток, роздягтися і здати пальто, пройти до залу і сісти на своє місце; засвоїти правила поведінки в культурно-освітніх установах: вміння звертатися з запитанням, проханням, дякувати, перепросити в конкретних ситуаціях.

О б л а д н а н н я: гра «Відвідання театру».

Хід заняття

I. Організація учнів.

II. Повторення вивченого:

1. Як слід одягатися в театр і кіно?
2. Як слід поводити себе в гардеробі?

3. Культура поведінки в театрі, кіно.

III. Повідомлення нового матеріалу: Театр — культурна установа, куди люди приходять для зустрічі з прекрасним.

IV. Практична робота: Проведення ігор-вправ:

- а) купити квиток (форми звертання з проханням);
- б) роздягтися і здати пальто (у гардеробі);
- в) пройти до залу і сісти на своє місце;
- г) спектакль закінчився (завіса опустилася).

V. Закріплення знань:

1. Чому не можна запізнюватися до культурно-освітньої установи?
2. Як треба проходити, якщо ви запізнилися?
3. Як слід дякувати артистам?
4. Як треба себе поводити під час антракту?

Т е м а: Культура поведінки за столом.

М е т а: навчити правильно поводити себе за столом під час прийому їжі; засвоїти уявлення про столові прибори та їх призначення; навчити користуватися столовими приборами, серветками; формувати рухову сферу при засвоєнні навичок користування приборами, що призначені для вживання різних страв; виховувати вміння правильно та красиво вживати їжу.

О б л а д н а н н я: плакати, столові прибори, серветки, діафільм «Сервірування столу».

С л о в н и к: *сервірування, сервіз.*

Хід заняття

I. Організація учнів,

II. Повторення вивченого:

1. Культура поведінки в театрі.
2. Як слід поводити себе під час демонстрування кінофільму, вистави?

3. Чому треба своєчасно приходити до театру, кіно?
  4. Як поводити себе під час антракту?
- III. Повідомлення нового матеріалу:
1. Як треба сидіти за столом.
  2. Правильне користування столовими приборами, серветками.
  3. Як їдять хліб, овочі, фрукти.
  4. Перегляд діафільму «Сервірування столу» з подальшим поясненням.
- IV. Закріплення знань:
1. Як правильно користуватися виделкою і ножем?
  2. Як треба правильно сидіти за столом?
  3. Які страви їдять руками?
  4. Чому не можна класти на стіл прибори, якими ви користуєтеся?

Т е м а: Культура поведінки за столом (практично).

М е т а: закріпити на практиці знання, як поводити себе за столом; формувати та відпрацьовувати навички правильного користування столовими приборами; закріпити навички застосування столових приборів під час прийому їжі; виховувати вміння правильно та чемно поводити себе за столом.

О б л а д н а н н я: плакати, столові прибори, серветки, гра «У їдальні».

Хід заняття

- I. Організація учнів.
- II. Повторення вивченого:
  1. Як треба правильно сидіти за столом?
  2. Чому за столом не можна голосно розмовляти?
  3. Коли слід користуватися серветкою?
  4. Як їдять овочі і фрукти?
  5. Що можна їсти руками?
- III. Практична робота:

1. Ознайомлення з метою практичної роботи.
  2. Організація гри «У їдальні».
  3. Підсумок практичних вправ: аналіз допущених учнями помилок.
- IV. Закріплення знань:
1. Чому не можна відкидати назад голову, коли п'єте?
  2. Чому не можна низько нахилитися над столом?
  3. Чому не можна відразу все нарізати в тарілці?
  4. Як треба брати сіль та інші спеції?
  5. Що робити, якщо випадково впав прибор?

7-й клас

Т е м а: Правила поведінки в гостях.

М е т а: навчити культурно поводити себе в гостях; розширити уявлення про культуру спілкування у товаристві друзів і знайомих; розвивати усне мовлення під час мовного етикету при зустрічі, розставанні, під час бесіди за столом; виховувати навички культури спілкування між однолітками під час привітання, прощання, відвідування у гостях.

О б л а д н а н н я: плакати, прислів'я, гра «Ми в гостях, у нас гості».

С л о в н и к: *гостинність, безтактно.*

Хід заняття

- I. Організація учнів.
- II. Повторення вивченого:
  1. Що таке етикет?
  2. Як слід поводити себе при зустрічі з друзями?
  3. Правила поведінки при розставанні.
  4. Як правильно звернутися до незнайомої людини?
  5. Правила поведінки для гостей.
- III. Повідомлення нового матеріалу:

1. Прислів'я: «Хто в гості не ходить, до себе не кличе, того недобрим кличуть».
2. Що таке гостинність.
3. Якщо ви запрошуєте...
4. Якщо вас запросили ...

Текст для запису:

1. У гості приходь у призначений час.
  2. На день народження прийнято приходити з подарунком.
  3. У гостях будь привітним, веселим.
  4. Не чіпай нічого без дозволу.
  5. Увійшов дорослий — першим привітайся і поступися місцем.
  6. Йдучи з гостей, подякуй, запроси до себе.
- IV. Практична робота (організувати гру «Ми в гостях, у нас гості».)
- V. Закріплення знань:
1. Як треба запрошувати в гості?
  2. Як поводитися за столом?
  3. Хто, на вашу думку, з учнів додержував правил етикету під час гри «Ми в гостях, у нас гості», і чому ви так думаете?

Т е м а: Як вручати і приймати подарунок.

М е т а: ознайомити з видами подарунків та їх оформленням; навчити правилами вибору, вручення і приймання подарунків; працювати над активним словником на прикладі вміння вручати і одержувати подарунки; виховувати почуття поваги до однолітків та старших на основі вибору для них відповідних подарунків.

О б л а д н а н н я: розробки, плакати.

Хід заняття

- I. Організація учнів.

II. Повторення вивченого:

1. Як треба запрошувати до себе гостей?
2. Правила поведінки в гостях.

III. Повідомлення нового матеріалу:

1. Подарунок — знак поваги.
2. Які бувають подарунки.
3. Вручення подарунків.
4. Приймання подарунків.

Текст для запису:

1. Подарунок — символ поваги, вдячності, добрих почуттів.
2. Не варто дарувати дорогі речі.
3. Ввічлива людина, отримавши подарунок, подякує.
4. Подарунок треба вибирати заздалегідь, обдуманно, відповідно до інтересів ваших друзів.

IV. Закріплення знань:

1. Як правильно вручити подарунок?
2. Що треба враховувати, вибираючи подарунок?
3. Чому не можна дарувати дорогі речі?
4. Чому квіти — найкращий подарунок?

8-й клас

Т е м а: Культура спілкування юнака і дівчини.

М е т а: повторити правила поведінки в театрі, кінотеатрі; дати уявлення про правила культурної поведінки юнака та дівчини у громадських місцях; прищеплювати навички культури спілкування юнаків і дівчат при знайомстві, у громадських місцях, вдома; формувати вміння культурної поведінки на прикладі доброзичливого та ввічливого ставлення до однолітків; розширювати усне мовлення шляхом збагачення лексики словами подяки, вибачення, вітання;

виховувати морально-етичні норми на основі розширення інформації про мовний етикет.

Хід заняття

- I. Організація учнів.
- II. Повідомлення нового матеріалу:
  1. Культура мовлення при знайомстві.
  2. Спілкування між юнаком і дівчиною в їдальні, кафе, на танцювальному вечорі.

Текст для запису:

Юнак завжди і крізь повинен допомагати дівчині. Дівчина має оберігати свою честь, не дозволяти у своїй присутності ніяких грубощів і непристойностей.

Не принижуйте гідність своїх товаришів. Не будьте фамільярними зі своїми друзями.

III. Закріплення знань:

1. Від чого залежить культура спілкування юнака і дівчини?
2. Як слід поводитися на танцювальному вечорі?
3. Культура спілкування юнаків і дівчат.
4. Як поводити себе в кінотеатрі, музеї?

Т е м а: Зовнішній вигляд молоді.

М е т а: ознайомити з вимогами до зовнішнього вигляду молоді; навчити добирати косметичні засоби, прикраси, зачіску, одяг, враховуючи свої індивідуальні особливості; виховувати вміння додержуватися правил особистої гігієни.

С л о в н и к: *біжутерія, стиль одягу.*

Хід заняття

- I. Організація учнів.

II. Повторення вивченого:

Культура спілкування юнака і дівчини.

III. Повідомлення нового матеріалу:

1. Зовнішній вигляд молоді.
2. Основна вимога до зовнішності — охайність.
3. Одяг — важливий фактор нашої зовнішності.

Текст для запису:

Зовнішній вигляд — краса, охайність, чистота. Одяг охайний, красивий, модний, зі смаком дібраний прикрашає людину. Вибираючи прикраси, потрібно завжди враховувати свої індивідуальні особливості.

IV. Закріплення знань:

1. Як правильно обрати «свій» стиль одягу?
2. У чому полягає вміння вибирати прикраси?
3. Як обрати стиль одягу відповідно до обстановки?
4. Чому треба враховувати індивідуальні особливості людини під час вибору одягу?
5. Як користуватися косметикою?

Т е м а: Що таке гарний смак.

М е т а: закріпити знання про зовнішній вигляд, правильний догляд за обличчям, руками; навчити робити зачіску, добирати прикраси; формувати вміння правильно добирати одяг відповідно майбутнього заходу: відвідування театру, дискотеки, тер поход тощо.

О б л а д н а н н я: журнали мод, набір косметичних засобів, прикраси.

Хід заняття

I. Організація учнів.

II. Повторення вивченого:

1. Від чого залежить зовнішній вигляд людини?

2. Вимоги до зовнішнього вигляду.
  3. Як правильно добирати прикраси?
  4. У чому полягає стиль одягу?
  5. Від чого залежить стиль одягу?
- III. Вправи учнів у визначенні свого зовнішнього вигляду:
1. Вибір свого стилю одягу.
  2. Добір прикрас.
  3. Визначення типу шкіри обличчя.
  4. Зачіски.
- IV. Закріплення знань:
1. Які ви знаєте стилі одягу?
  2. Що таке гарний смак?
- V. Домашнє завдання:
1. Дібрати прикраси, враховуючи свою індивідуальність.
  2. Підготуватися до диспуту: «Про красу і красиве».

Т е м а: Диспут «Про красу і красиве».

М е т а: закріпити знання про культуру спілкування юнака і дівчини та про вимоги до зовнішнього вигляду молоді.

О б л а д н а н н я: журнали мод, плакати.

С л о в н и к: *диспут*.

Хід заняття

- I. Організація учнів.
- II. Проведення диспуту:
  1. Ознайомлення учнів з метою диспуту.
  2. Виступи учнів (висловлювання про поняття краси і красивого.)
- III. Підведення підсумків диспуту:
  1. Що таке краса і красиве? Від чого вони залежать?

2. Як розуміти сучасну моду?
3. Від чого залежить зміна мод?
4. Що таке гарний смак?

9-й клас

Т е м а: Культура спілкування.

М е т а: дати уявлення про правила суспільного життя; розвивати культуру спілкування; розкрити зміст поняття «хороші манери»; розвивати логічне мислення на основі вміння аналізувати вчинки людей і давати їм правильну оцінку; формувати мовний етикет: вміння вислуховувати, говорити змістовно; активізувати мовлення словами подяки, вітання, вибачення.

Хід заняття

- I. Організація учнів.
- II. Повторення вивченого:
  1. Що таке хороший тон?
  2. Культура спілкування між людьми.
- III. Повідомлення нового матеріалу:
  1. Поведінка людини в суспільстві.

Текст для запису:

Краса людини пов'язана з її моральними вчинками, світоглядом. Хороші манери, ввічливість, делікатність свідчать про вихованість людини.

- IV. Закріплення знань:
  1. Як ви розумієте висловлювання А. П. Чехова: «У людині повинно бути все прекрасним: і обличчя, і одяг, і душа, і думки»?
  2. Як поводити себе в суспільстві?
  3. Як треба ставитися до сусідів?

Т е м а: Прийом гостей.

М е т а: навчити правилам прийому гостей; познайомити з правилами поведінки господарів при зустрічі, розставанні, під час візиту; вдосконалювати навички культури спілкування на прикладі зустрічі та прийому гостей.

Хід заняття

- I. Організація учнів.
- II. Повторення вивченого:
  1. Правила поведінки в суспільстві.
  2. У чому полягає ваша культура поводження із сусідами?
- III. Повідомлення нового матеріалу:
  1. Ми в гостях, у нас гості.
  2. Запрошення гостей на обід.
  3. Підготовка до прийому гостей.
  4. Прийом гостей.
- IV. Закріплення знань: Організувати гру «Запрошення в гості».

Т е м а: Диспут «Які правила спілкування між людьми ви вважаєте найнеобхіднішими».

М е т а: закріпити знання про культуру спілкування між людьми.

Хід заняття

- I. Організація учнів.
- II. План диспуту:
  1. У чому краса людини?
  2. Яку людину називають вихованою?
  3. Які риси характеру ви найбільше цінуєте у свого товариша?
  4. Якою повинна бути сучасна молода людина?
  5. Як поводитися в громадських місцях?
- III. Проведення диспуту (виступ учнів).

IV. Підведення підсумків диспуту (дати оцінку виступам учасників диспуту).

Т е м а: Правила прийому гостей (практично).

М е т а: закріпити знання про правила прийому гостей; виховувати вміння ввічливо поводити себе під час прийому гостей: навчити запрошувати до столу, розважати гостей.

Хід заняття

- I. Організація учнів.
- II. Повторення вивченого:
  1. Зустріч гостей.
  2. Запрошення до столу.
  3. Розважання гостей
- III. Практичне заняття.
- IV. Підведення підсумків заняття:
  1. Аналіз виконання завдані, учнями.
  2. Розповідь учнів про прийом гостей
  3. Розповідь «господині дому» про прийом гостей.

10-й клас

Т е м а: Товаришування і дружба.

М е т а: дати уявлення про сутність товаришування та дружби як форм моральних відносин між людьми; формувати норми поведінки, які регулюють відносини у дружбі; виховати уміння ставитись до інших доброзичливо, з повагою, бути відповідальним у дружніх стосунках.

Хід заняття

- I. Організація учнів.
- II. Повідомлення нового матеріалу:

1. Дружні стосунки між родичами, однолітками, дівчиною та юнаком.
2. Дружба між однолітками.

Текст для запису:

Дружба – це відчуття, яке ґрунтується на взаємній прихильності, єдності інтересів. Дружні стосунки існують між родичами, однолітками, дівчиною та юнаком. Добре дружити, це значить поважати інтереси друга, його сподівання, характер, настрій.

Дружба між товаришами виникає лише тоді, коли між ними існують довіра, відвертість, солідарність, товариська взаємодопомога, взаємоповага.

Ш. Закріплення знань:

1. Як треба розуміти дружбу.
2. Що в дружбі є головним.
3. Як треба відноситися до дружби, щоб не зрадити їй і зберегти на довгі роки.

Т е м а: Любов як вище людське почуття.

М е т а: Формувати уявлення про любов як найвище людського почуття, що відображає духовний рівень особистості; навчити розрізняти поняття товаришування, дружба, кохання; виховувати вміння бути тактовним, уважним, лагідним.

Хід заняття

I. Організація учнів.

II. Повторення вивченого:

1. Що таке дружба. Чим вона характеризується.
2. Між ким може існувати дружба.
3. Як треба поводити себе, щоб зберегти дружні стосунки.

III. Повідомлення нового матеріалу:

1. Любов як складне емоційне почуття.

2. Любов до батьків, членів родини, малої дитини, однолітків.
3. Юнацька любов.
4. Вірно і красиво кохати – значить бути моральною, вихованою людиною.
5. Любов у витворах мистецтва.

Текст для запису:

Взаємини між дівчинкою та хлопчиком не завжди бувають простими і зрозумілими. Необхідно виховувати свої почуття. А це вміти вірно і красиво кохати, прагнути бути тактовним, уважним, лагідним, навчитися бути щасливим – а це значить, перш за все, поважати самого себе.

ІУ. Закріплення знань:

1. Чим відрізняються дружба та відчуття любові і чи пов'язані вони за змістом.
2. Чому почуття любові займало значне місце в творах видатних митців.
3. Яким чином пов'язане почуття любові з родиною і родинними стосунками і як це впливає на майбутнє особисте життя.

Література

1. Арова Э.В. Будьте добры: молодой семье о культуре чувств и поведения. – Минск: Полымя, 1985. – 160 с.
2. Бабанский Ю.К. Оптимизация процесса обучения. – Ростов, 1972. – 59с.
3. Бех І.Д. Виховання особистості – у 2-х кн. – К.: Либідь. – 2003.
4. Бондарь В.И. Еременко И.Г. О совершенствовании подготовки детей к самостоятельному труду // Дефектология. – 1990. - № 3, – С.136-138.
5. Бушелева Б.В. Поговорим о воспитанности. - Москва: Просвещение, 1980. – 192 с.
6. Варянен В. А. Оценка своего положения в коллективе подростками вспомогательной школы. // Дефектология. - 1971. -№4, - С.21-23.
7. Висоцька А.М. Загальні критерії визначення рівня вихованості учнів з особливостями психофізичного розвитку // Дефектологія. – 2002. - № 4, - С. 8-11.
8. Висоцька А.М. Рівні сформованості громадянської вихованості учнів молодших класів допоміжної школи //Дефектологія. – 2005. - №1, С. 26-29.
9. Выготский Л.С. Основы дефектологии // Собр. Соч. В 6 т. – М.: Педагогика, 1983. Т.5. – 369 с.
10. Грибова Л.А. О культуре поведения. – К.: Рад. шк., 1983. – 240с.
11. Дорохов А.А. Как себя вести. Беседы о вежливости и правилах поведения. – М.: Педагогика, 1970. – 123 с.
12. Дробот Л.С., Мерсиянова Г.М. Социально-бытовая ориентация учащихся вспомогательной школы. Пособие для учителя – К.: Освита, 1992. – 160 с
13. Казимирская И.Т. Учись быть культурным. - Минск: Нар. освіта, 1982. -48 с.
14. Коноплянская С.Ю. Воспитание готовности к хозяйственно - бытовому труду учащихся вспомогательной школы: Автореф. дис. ... канд. пед. н. - К., 1993. – 18 с.

15. Камычек Я. Вежливость на каждый день. – М.: Знание, 1981. – 120 с.
16. Костин И.Н. Работа по развитию социально-бытовых навыков аутичных подростков и юношей // Дефектология, 1998, № 2 – С. 52 - 60.
17. Кульчинская Е.И. Родителям о воспитании культуры детей. – К.: Рад. школа, 1980. – 126 с.
18. Левашова Т.Н. Об этике. - Л.: Лениздат, 1977. – 64 с.
19. Матвеева В.М., Панов А.М. В мире вежливости. – М.: Молодая гвардия, 1983. – 180 с.
20. Мачихина В.Ф. Внеклассная воспитательная работа во вспомогательной школе - интернат. – М.: Просвещение, 1978. – С.24-50.
21. Методические указания к занятиям по социально-бытовой ориентации во вспомогательной школе // Сост. Л.С. Дробот, Г.Н. Мерсиянова, Н.П. Иллащук. - К.: Рад. школа, 1998. – 50 с.
22. Миловская СМ. О коррекционных возможностях эстетического воспитания учащихся вспомогательной школы // Дефектология, 1980, № 4 – С.55-62.
23. Миненко О. Удосконалення процесу навчання розумово відсталих школярів соціально-побутового орієнтування // Дефектологія, 2001, №1. – С.25-28.
24. Павлова Н.П. Организация и методика проведения занятий по социально-бытовой ориентировке // Дефектология. – 1985 - № 4. - с. 40 - 45.
25. Павлова Н.П. Система социально-бытовой ориентировки учащихся вспомогательной школы // Дефектология. – 1991. - № 1, - С. 53-58.
26. Пороцкая Т.И. Работа воспитателя вспомогательной школы: Из опыта работы. - М.: Просвещение, 1984. – 176 с.
27. Програми спеціальних загальноосвітніх шкіл для розумово відсталих дітей. Соціально-побутове орієнтування. – К.: МОН, 2009. – 53 с.
28. Раку А.И. Социально-бытовая и трудовая адаптация выпускников вспомогательной школы на первом этапе их самостоятельной жизни // Дефектология, 1979 - №5. – С. 43-47.

29. Раку А.И. Взаимодействие вспомогательной школы и семьи в социальной адаптации учащихся. – Кишинев: Штиинца, 1982. – 141 с.
30. Рыданова И.И. И лицо, и одежда...- Минск: Нар. осв., 1984. – 64 с.
31. Савицька Г. І. Формування морально-етичних норм поведінки в учнів допоміжних шкіл у процесі соціально-побутового орієнтування: Автореф. дис. ... канд. пед. наук. - К., 2007. – 20 с.
32. Синьов В.М. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка: Підручник. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2009. – 224.
33. Трофименко В., Волгин А. Поговорим об этикете. – М.: Московская правда, 1991. – 95с.
34. Учебно-воспитательская работа во вспомогательной школе: Пособие для учителей./ Под ред. Г.М. Дульнева, Т.А. Власовой, В.Г. Петровой. - М.: Просвещение, 1981. - 176с.
35. Ходаков М.С. Как надо себя вести. - М.: Знание, 1976. – 62 с.
36. Ходаков М.С. Мораль и культура поведения. - М.: Молодая гвардия, 1975. – 67 с.
37. Хохліна О.П. Психолого-педагогічні основи корекційної спрямованості трудового навчання учнів з вадами розумового розвитку. – К.: Пед. думка, 2000. – 288 с.

